

מאזנים

ירחון אגודת הסופרים העברים במדינת ישראל

על כף המאזנים

יחסים עם גרמניה

גרמניה פנתה לישראל הוציעה לה קשירת יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות. ישראל קיבלה את ההצעה והוחלט על כינון יחסים בין ישראל וגרמניה. לאחר הסכמי השילומים והפיצויים ולאחר מגעים בתחומים אחרים, בא צעד רשמי, פורמאלי זה כדי לקדם את הנורמליזציה ביחסי שתי המדינות. מי בעד? מי נגד? — נראה, כי בשנת 1965 אלה הן שאלות הבאות באיחור, מכל הבחינות. עמוק הרבה יותר, בתחום, שבו חשים אנו את הטראגי ואת הדראמטי, ולא רק את המעשי והפורמאלי, חלפו ועברו בנו במשך ימים אלה של פעילות פוליטית בין ירושלים ובון, כל אותם מרכיבים, שמהם מצטרפים לכלל דיוקן אחד היחסים בין שתי המדינות, שקדמו להם יחסים בין שני העמים. מכאן — הרוצח והנרצח; ומה חוק ליחסים בין שני אלה, אם לא נקם ועונש על השמדה ועינויים שלא ידעו כמותם בני-אנוש לזוועה. ומכאן — קשרי-עבר; הזיקה לאירופה, שגרמניה היתה במשך תקופה ארוכה אחד ממרכזיה התרבותיים והיצירתיים. הכורח הפנימי שלנו למחוק זיקות-גוי ולרשום אכזבות-נצח מבגידות-תופת. ואחר כך בא ההווה, זה שנקרע בין העבר והעתיד. והתחלנו לחלק את תחום-הדמעות לחלקים. האחד — זכויות פיוניות חמירות, והשני — זכויות רוח ונפש. בראשון — זכאים אנו בהנאה. בשני — אסורים. ושוב נתרחבו ונתעמקו הקשרים בין שתי המדינות, שהרי אין חיי-גוף בלי חיי-רוח, ובלי הרף היו משורגים יחד דמים בדמים, עונש ונקם וכפרה על חטאים. ומכל הבחינות ודאי שמעונינים כולם שתהיה גרמניה אחרת ולא יחזור בה מה שהיה לעולם. ועתה יונף גם הדגל בירושלים ויישמע ההימנון ויהיו נציגים בבית הנשיא. מי בעד? מי נגד? — מבחינה מעשית אלה הן שאלות שעליהן השיבו בהצבעה אלה שסמכותם להצביע ולהחליט. אך בתחום העמוק יותר אי-אפשר שלא להיבהל מן המגע הקרוב בחינת מראה-עיניים הצפוי על ידי הנורמליזציה, אך נקוה שיעמדו לנו כוחות הנפש. הרקע הפוליטי-צבאי — איבת מדינות בהווה, כסכנה דומה לסכנת-העבר, אלא כתנאים ובנותונים אחרים ושונים. על רקע זה של מצוקות הווה וסכנותיו — כמה טראגית עזרתם של הגרמנים ליהודים. מה רב הוא מספרן של המלים המנוגדות זו לזו, המבטאות הפעם הזאת את מחשבותינו ורגשותינו.

40 שנה לאוניברסיטה העברית בירושלים

ארבעים שנותיה של האוניברסיטה העברית בדין הוא שתהיינה בגדר חג לכולנו. למרות בניניה החדישים, נושאת היא על עצמה חותם של עתיקות רבה, "פטינה" של דורות ומשקלם של אלה רב ממשקל שנותיה. מה פירושה של עתיקות? נביא על כך עדות של אורח, בן לעם אחר הלומד חכמת-ישראל, שהביע בפנינו את התפעלותו מן העובדה שבמשך זמן כה קצר, לדעתו, צמחה בארץ אוניברסיטה שצברה נכסי-רוח, שם ואסכולה — בהן היא יכולה

להשתוות למיושנות ולמכובדות שבין אחיותיה באירופה ובארה"ב. דברים ממין אלה אינם מתגבשים בדרך-כלל במשך עשורים אחדים אלא במאות שנים. ואמת יש בדבריו. האם קרה כאן נס? לא. אלא שמכמה בחינות זכינו מן ההפקר. קיבלנו צמרת כמעט מוכנה כולה, בעלת-יסודות, ממיטב איש-הרוח ואנשי-המדע מיהודי אירופה, והם ראשוני החוקרים והמורים שעלו מתוך אמונה ציונית חזקה ובלתי-מעורערת. בתקופה מאוחרת נצטרפו מפליטי גרמניה — והעניקו לנו את הרוח, הידע, הדייקנות, האירגון והרמה שכל משקלה של התרבות האירופית עומד מאחוריהם — בצירוף התוכן היהודי, שהיה עיקר. המשיך האורח ואמר, בשובנו מהרצאתו של אחד ממייסדי האוניברסיטה שיובל השמונים מאחוריו: „אינכם יכולים לתאר לעצמכם איזו חוויה היא לי לשמוע את דבריהם של דור אנשים נערץ זה“.

השיבונו שמחמאות אלו טרם מגיעות לישראל-של-היום. זכינו בסולתו של דור מופלא, של גזע-נפילים. העברית „המקומית“ וארץ-ישראל מתחילות רק עכשיו להקים מקרבן דור שאולי ישתווה להם.

והוא ענה: „לי אין זה משנה. זקנים אלה הם חכמי העם היהודי“.

ביום חגה של האוניברסיטה צריכים אנו לקוות כי גם בעוד ארבעים שנה, כאשר דור שני ושלישי מתלמידה-מוריה ישא בעול שמה והישגיה — עדיין יוכל אורח מעבר-לים לעמוד כשהוא נרגש לשמע דבריהם של חכמי היהודים — פריים של השפה והארץ הזאת.

משאלה-ברכה זו מביאה אותנו לתחום נוסף, שבו חייבת אוניברסיטה לראות יעוד. מעבר ליצר להקנות השכלה ותורה ולעצב איש-משכיל מפעמת בוודאי בלב אנשי האוניברסיטה — ופיעמה בלי ספק בלב מייסדיה — השאיפה להשפיע על עיצוב התרבות העברית החדשה, הנוצרת כאן, ודבר זה מתחיל בעיצוב איש התרבות העברי. גורמים רבים משפיעים ביודעין, בכוונה-תחילה ובלא יודעין על שטח בלתי-נתפס, לכאורה, ורגיש זה. האם מורגש במידה מספקת משקלה של האוניברסיטה בין שאר מוסדות השכלה גבוהים, במאמץ זה?

האנשים שהחלו בעיצוב דמותה הרוחנית של האוניברסיטה לפני ארבעים שנה הנחילו לנו מסורת הומאניסטית-יהודית בעלת שורשים עמוקים. הם החזירו את חכמת ישראל לארץ-ישראל. ביום חגה של האוניברסיטה תלווה אותה הברכה המסורתית שיהיו ממשיכיה ראויים למייסדיה. שתשורר בה מסורת של תסיסה בלתי פוסקת, ושתאזור כוחות רוחניים גדולים להגברת עצמתו של ישראל כעם של תרבות.

יום עיון לערכי היהדות

יהודי בעל מחשבה יש לו יחס לערכי היהדות. האדוק הקיצוני רואה את ערכי היהדות בעיקר בדת. ה„כנעני“ רואה את ערכי היהדות רק בשפה וארץ. רוב היהודים שבין שני אלה גורסים גירסות שונות, על פי רוב אינדיבידואליות, על מהות ערכי היהדות. המצב שונה בארץ מאשר בחוץ-לארץ. שם, בתפוצות, אם יהודי אינו פחות או יותר דתי, הוא צפוי לסכנת התבוללות למעשה, אלא אם כן יקום יום אחד ויעלה. הסופר הצרפתי-יהודי רוז' איקור אמר בביקורו כאן, בישיבת הוועד של אגודת הסופרים, שרק יהודים דתיים יש להם יהדות בצרפת.

הוא הדין בארצות אחרות. הבעיה היא כיום, אפוא, ארצישראלית, ישראלית. מובן שאין כוונת יום-העיון שיערך עלי-ידי אגודת הסופרים לקבל החלטות ולקבוע כללים. אין השאלה שלפנינו מי הוא יהודי, או מי הוא יהודי אמיתי, אלא מה כל אחד רואה כעיקר יהדותו, כתפיסת עולם יהודית. ודאי אין תפיסת עולם „צרפתית“ או „אנגלית“, אבל מה שנוגע ל„יהדות“

שונים הם הדברים. ראשית, אין להתעלם מן התפוצה, שבה רוב מנין העם, והשאלה הגדולה היא מהו המשותף בינינו חוץ מן הדת (שאף היא מסועפת לכיוונים שונים). שנית, וזה העיקר, עובדה היא, שאין עם בעולם כמונו, שהוא יחיד לחלוטין, ללא עם קרוב לו בתרבות. בתרבות — זוהי המלה הנכונה. כי יש לעמנו מאז ועד עתה תרבות מיוחדת, שעם כל תמורותיה וחליפותיה אחת היא לפי ההכרה והמציאות. מהי, איפוא, תרבות זו? מוסר? אחדות האל? צדק חברתי? שליחות עליונה? מדברים על תודעה יהודית, אבל מהו התוכן, או התכנים, שבו? בראשית המאה העשרים עסקו סופרינו והוגינו בבעיה „מה זאת יהדות”. באחד מכרכי „העתיד”, בעריכת ש”י איש הורוויץ, הביעו כמה מחכמי ישראל של אותה שעה את דעתם בשאלה זו. והשכיל לענות ד”ר שמעון ברנפלד, מרא דהאי שמעתתא: „מהות היהדות זהו לימוד היהדות”. הוא ביסס זאת במאמר התלמודי: „תלמוד תורה כנגד כולם”. יום העיון מטעם אגודת הסופרים בא גם הוא בעצם ללמוד את היהדות. יגיד כל אחד מאלה שיופיע על הבמה מהו לדעתו עיקר היהדות, ואם יש לה בכלל עיקרים קיימים.

מובן מאליו שיש טעם לדעות שאינן דוגמאטיות, שאינן באות לפסוק הלכה על פי שולחן ערוך, גם לא לפי „יד החזקה”. חשוב לנו הפעם הספק לא פחות מן הודאי; חשוב לחדור לעצם הבעיות ולתהות על מה שנשתנה. מה נשתנה הדור הזה מכל הדורות — זוהי השאלה. ואין ספק שבתוך השינויים העצומים נשאר גרעין של קבע, ואותו אנו מחפשים.

אם יתעמקו המרצים והמתווכחים, אם יכבדו הנואמים איש את רעהו, אם יבינו הם וקהל־השומעים, כי כאן הכוונה לא לסוף־הוראה, אלא לראשית־הוראה, והמגמה היא לעורר את עצם השאלה, הרי יהיה זה יום־עיון לברכה.

שוהם בסדרת „נפש”

הופעת הכרך רבי־הכמות של כתבי מתתיהו שוהם בסדרת ספרי „נפש”, שבהוצאת אגודת הסופרים, עוררה הדי הערכה ושמחה בלב כל אוהבי הספרות העברית. אין ספק שהופעת הכתבים היא בבחינת מאורע־ספרותי, במידה שיש עדיין משמעות למושג זה בחיי הציבור שלנו ובמידה שקיימת עדיין האפשרות, כי דבר הופעת ספר יחדור אל אותו תחום בלתי־מוגדר ונעלם הקרוי הציבור־הרחב. אבל גם בחוג הנאמנים לספרות העברית, והוא אינו קטן, היתה להופעת הכתבים האלה היענות של הוקרה ותודה. שמו של מתתיהו שוהם, ערך יצירתו, איזון בין הוצאת יצירות עבר והווה — אלה ואחרים היו גורמי ההדים החמים להופעת הכתבים.

אך הופעתו של הכרך עוררה תשומת־ליבם של הקוראים, והפעם באופן מודגש הנובע מחשיבות הספר והסופר, לאותה סידרה של ספרים, סידרה מצטנעת ומוצנעת, הקרויה „נפש”, והיוצאת לאור על־ידי אגודת הסופרים זה משנים. שמה מעיד עליה ועל מגמתה: להציב נפש לסופרים עברים שנפטרו, לכנס מכתביהם ומעובנותיהם יצירות שלא זכו לכינוס הראוי לשמם ולחשיבותם. ואכן, כבר הופיעו בסידרה זו כרכים רבי חשיבות ובתכניתה רשומים שמות סופרים וספרים, שמסיבות שונות לא נמצא להם כנס ומוציא, והם יופיעו במרוצת הזמן, והראשון והקרוב — כל שירי דוד 1972.

וישאל השואל, ובצדק, אם חשובים ונכבדים הם כל כך סופרים אלה שאנו מפארים שמם עתה, עם הופעת דבריהם המקובצים, מה קרה שלא נמצאו ספריהם בספריות ובמדפי הספרים כבר מזמן, ובמשך כל השנים, כמו גדולים וטובים אחרים. כאן מגיעים אנו לאותה נקודה עדינה ורגישה הנוגעת בפסק־הדין של הזמן ושל האנשים. ראשית, אל נשכח שבדרך־כלל נתפרסמו מדבריהם של סופרים אלה הן בכתבי־עת והן בספרים. אלא שלא כל דבריהם

נקבצו בספרים וגם רוב מה שכונס — הושם בקרן־זווית, נשכח בצד־דרכים. היה זה פסק־הדין של הזמן, זמנם של סופרים אלה ושל הקוראים, בני זמנם. במרוצת גלי החדשנות, ההתחדשות וההקשבה ליצירת־גדולים, מצד אחד, ולדברי־אופנה, מצד שני, נשחקו ונשכחו רבים וטובים, שיצירתם לא עמדה במבחנים אחדים: לא של מופת לרבים, לא של סגולת־פופולאריות, לא של ערך לאומי או תכליתי. היו אלה דברי ספרות טובים, שמזלם לא האיר להם פנים.

ואם באה עכשיו אגודת־הסופרים, והיא עושה בזה שליחותו של ציבור־הסופרים כולו, וטורחת בכינוסם ובהוצאתם של מבחר דברי־ספרות אלה, הרי היא ממלאה לא רק חובה ספרותית־דוקומנטרית, אלא היא מעידה על עצמה שהיא חשה כראוי את המושג של יחס תרבותי לספרות וליצירה. מובן, ועל כך אין עוררין, שתרבות נבנית לפי גדולי ההישגים, המנשאים את רוחם של אנשים ואת רוחו של העם להבין את יעודו ואת מעשיו. ועם זאת, אוי לה לתרבות של עם שאינה יודעת ללקט את כל האורות המפוזרים גם ביצירות שאינן שיא־השיאים ואצל סופרים שלא כל שורה שלהם היא קלאסיקה. תחושת התרבות במובן הראשון מוכרת לכולם. אין קל מלהעריך ולרומם את המוערך והמרומם בלאו הכי. תחושת התרבות במובן השני — לא קנתה לה עדיין מהלכים במידה הראויה. סדרת ספרי „נפש” רומזת במפורש על הצורך בתרבות בונה, שאינה מזלזלת בשום ערך בעל חשיבות, בין שימצא בדפיהם של סופרים ידועי־שם או נשכחים.

דמויות אישים

לפני זמן מה קראנו בעיתון את הידיעה הבאה: „הממשלה חזרה והחליטה אתמול שלא להוציא בולי דואר חדשים עם דמויות אישים, לפחות עד סיום כהונתה של הממשלה הנוכחית. את הענין הביא לממשלה שר הדואר מר א. ששון, שמסר כי הגיעו לדואר 25 הצעות להוציא בולי דואר עם דיוקני אישים שונים. לכן ביקש מר ששון את החלטת הממשלה בנידון. בשנת 1952 קיבלה הממשלה החלטה שלא להוציא בולי דואר עם דמויות אישים. אך מאז נהגו מדי פעם בצורה יוצאת מן הכלל הוצאו מאז 12 בולי דואר עם דיוקני אנשים. על סמך תקדימים אלה הגיעו הצעות חדשות. הממשלה החליטה עתה לא לעשות שום יוצא מן הכלל.”

יש להצטער על החלטה זו של הממשלה שיש בה הרבה מן הנוחות. אין בולי דיוקן — אין לבטים, משא־ומתן, דיונים וצורך בהכרעה. מבחינה פורמאלית יש כאן אפילו הישג: הרי יש החלטה משנת 1952 ועכשיו חזרו והחליטו להיות נאמנים לה ללא יוצא מן הכלל. אך מה שקרה בינתיים — הוצאתם של 12 בולי דיוקן — מוכיח שהמציאות היתה חזקה מן ההחלטה. שהרי הכרח לו לציבור, לעם, להעמיד לנגד עיניו את בחיריו, ואין הרבה אמצעים פופולאריים, כבולים, המגיעים מעצם טבעם לידי מאות אלפים אנשים. די לנו להציץ אל סדרות בולי־האישים של עמים אחרים, כדי לראות כמה חשיבות מייחסים מבקשי־תרבות להבלטת דיוקנ־אות אישים על הבולים. הנאמנות להחלטה ישנה, שלא עמדה במיבחן המציאות, יש בה, כאמור, מן הנוחות. כי קשה לבחור את האישים הראויים, יש גורמ־לחץ מכל הצדדים, המעוניינים באישים משלהם. אך כשם שהגוף העליון של העם חייב להכריע בעניינים גורליים בחיי הציבור כן חייב הוא ליטול על עצמו נטל־הכרעה גם בענין זה שעיקרו תרבות וגאוות־עם. בתוך עולם של טשטש־ערכים, יוערר ויובלט, לפחות, המופת האישי כפי שהוא עשוי להתבטא בסדרת בולי אישים מכל שטחי הרוח והמעשה.